

بلغ العجم:

متن خوانے کتاب الملہ؛ اتر فاراے

با ارائه: استاد محمد حسین حشمت پور

جلسہ دوازدهم - اردیبهشت ۹۷

به قلم: علی علیزاده

چکیده:

آنچه در پیش رو دارید متن دوازدهمین جلسه متن‌خوانی کتاب المله، اثر فارابی است که به همت خانگی اخلاق‌پژوهان جوان برگزار شده است. استاد حشمت‌پور در این جلسه پس از اشاره به این مطلب که علم مدنی درباره‌ی کلیات بحث می‌کند و نه جزئیات، به معرفی دو جزء علم مدنی که یکی عهده‌دار تعریف سعادت و دیگری عهده‌دار بیان افعال لازم برای رسیدن به ملکات فاضله است، می‌پردازد.

کتاب المله، صفحه ۳۰۲، سطر پنجم

و العلم المدنی الذی هو جزء من الفلسفه یقتصر فیما یفحص عنه من الافعال و السیر و الملكات الارادیه و سائر ما یفحص عنه علی الکلیات^۱ و اعطاء رسومها

علم مدنی یکی از شاخه‌های علم فلسفه‌ی عملی است. ما در جلسات گذشته در این‌باره بحث کردیم و مقداری از وظایف علم مدنی را نیز توضیح دادیم. نویسنده در ادامه می‌گوید: ما در این علم کلیات را ذکر کرده و به جزئیات نمی‌پردازیم، چرا که اولاً جزئیات بخشی از این علم به حساب نمی‌آیند و ثانیاً بی‌نهایت هستند و علم نمی‌تواند از عهده‌ی بی‌نهایت بریاید. آن‌چه که در علم مدنی از آن بحث می‌شود، این است که ما به طور کلی باید چه افعالی را انجام بدهیم، چه اخلاقی داشته باشیم و چه ملکاتی را کسب کنیم. اما مثلاً شیوه‌ی اجرای حسن خلق در مواجهه با فلان شخص، یک مسئله‌ی جزئی است که در علم مدنی به آن پرداخته نمی‌شود. بله، ممکن است که مثلاً در علم مدنی گفته شود که با شخص متکبر باید چه‌طور حسن خلق داشته باشیم و از این نظر وارد جزئیات شود، اما از آن‌جایی که تکبر در افراد مختلف درجات مختلفی دارد، احصای تمام حالات ناممکن است و علم مدنی نیز به آن نمی‌پردازد. از طرفی ممکن است در بعضی از موارد، علمی همچون روان‌شناسی نیز توصیه‌هایی داشته باشد و در نتیجه بتوانیم دیگر این توصیه‌ها را فلسفی بدانیم. البته شاید در علم مدنی نیز از باب مثال به چند مورد جزئی پرداخته شود، اما همه‌ی این جزئیات قابل شمارش نیستند.

ترجمه‌ی متن: علم مدنی که جزئی از فلسفه (حکمت عملی) است، در تمام مباحثش، به کلیات و تعریف آن‌ها اکتفا می‌کند. افعال، سیره‌ها، ملکات ارادیه و ... از جمله مباحثی هستند که علم مدنی به آن می‌پردازد.

۱. جار و مجرور «علی الکلیات» متعلق به «یقتصر» است.

این علم علاوه بر تعریف کلیات، چگونگی اندازه‌گیری و تقدیر کلیات را نیز مورد بحث قرار می‌دهد. این تقدیر و اندازه‌گیری از آن‌جا که کلیات را به مسائلی جزئی‌تر تبدیل می‌کند، زمینه‌ی اجرای آن‌ها را نیز فراهم می‌آورد. علم مدنی همچنین به معرفی قیودی که به کمک آن‌ها می‌توان اندازه‌گیری کرد، نیز می‌پردازد. بنابراین به طور کلی می‌توان گفت علم مدنی در بحث تقدیر، عهده‌دار سه وظیفه است:

۱. بیان کیفیت ذکر قیود

۲. بیان چستی قیود

۳. بیان کمیت قیود

و يعرف ایضا الرسوم فی تقدیرها^۲ فی الجزئیات کیف و بای شیء و بکم شیء ینبغی ان تقدر و یترکها غیر مقدره بالفعل لان التقدير بالفعل لقوه اخرى غیرالفلسفه

علم مدنی علاوه بر مطرح کردن کلیات و تعاریف آن‌ها، به این می‌پردازد که چگونه می‌توان کلیات را در قالب جزئیات ریخته و برای آن‌ها در ضمن جزئیات مقدار تعیین کرد. آموزش این فرایند شامل سه گام است:

نکته‌ای که باید به آن توجه کرد این است که علم مدنی

صرفاً روش جزئی کردن کلیات را آموزش می‌دهد و خود

هیچ کلی‌ای را جزئی نمی‌کند

۱. بیان چگونگی اندازه‌گیری و تقدیر.

۲. معرفی قیودی که تقدیر به کمک آن‌ها انجام

می‌شود.

۳. بیان تعداد قیودی که برای جزئی کردن یک کلی به آن‌ها نیاز است.

نکته‌ای که باید به آن توجه کرد این است که علم مدنی صرفاً روش جزئی کردن کلیات را آموزش می‌دهد و خود هیچ کلی‌ای را جزئی نمی‌کند، چرا که اندازه‌گیری و جزئی کردن بالفعل کلیات بر عهده‌ی علمی دیگر است.

مصنف در ادامه می‌فرماید: شاید اصولاً مقدر کردن کلیات به جزئیات، ناممکن باشد، چرا که جزئیات بی‌نهایت هستند.

و عسی ان تکون الاحوال و العوارض التي بحسبها یكون التقدير بلانهايه^۳ و غیر محاط بها

۲. ضمیر «تقدیرها» به «کلیات» برمی‌گردد.

۳. «بلانهايه» خبر «یکون» نیست، چرا که «یکون» در این جا تامه است. «بلانهايه» خبر «تکون» است.

چه بسا احوال و عوارضی که تقدیر به وسیله‌ی آن‌ها تحقق پیدا می‌کند، بی‌نهایت باشند و در نتیجه شاید نتوان در هیچ علمی به تمامی از آن‌ها بحث کرد.

فارابی در ادامه می‌گوید: علم مدنی دو جزء دارد و جزء اول آن سه کار را انجام می‌دهد:

۱. تعریف سعادت و بیان چیستی سعادت حقیقی و سعادت ظنی.

۲. برشمردن تمام افعالی که در سعادت دخالت دارند. (این افعال کلی بوده و در نتیجه قابل شمارش هستند).

۳. جدا کردن افعال، سیر و اخلاق فاضله از غیر فاضله.

و هذا العلم جزءان: جزء یشتمل علی تعریف السعاده و ما هی السعاده فی الحقیقه و ما هی المظنون بها انها السعاده و علی احصاء الافعال و السیر و الاخلاق و الشیم و الملكات الارادیه الکلیه الی شانها ان تكون فی المدن و الامم و یمیز الفاضل منها من غیر الفاضل

علم مدنی دو جزء دارد: جزء اول مشتمل بر این سه چیز است: تعریف سعادت و بیان چیستی سعادت حقیقی و ظنی، احصاء کامل افعال، سیره‌ها، اخلاق و ملکات ارادیه‌ای که شان آن‌ها این است که در مدن و امم باشند و تمیز افعال فاضل از غیر فاضل.

جزء دوم علم مدنی افعالی را بیان می‌کند که ما برای تثبیت و حفظ ملکات و سیره‌ها، به انجام آن‌ها نیازمندیم.

و جزء یشتمل علی تعریف الافعال الی بها تمکن الافعال و الملكات الفاضله و ترتب فی اهل المدن و الافعال الی بها یحفظ علیهم ما مکن فیهم

جزء دوم علم مدنی مشتمل بر شناساندن افعالی است که می‌توان به کمک آن‌ها ملکات و سیره‌ها را در جامعه تثبیت و منظم کرد. علاوه بر این افعال، به افعال دیگری نیز نیاز است که به وسیله‌ی آن‌ها بتوان آن‌چه را که تثبیت شده، حفظ کرد. علم مدنی این افعال را نیز به ما می‌شناساند.

علم مدنی باید به مدینه‌ی غیر فاضله هم توجه کند. «مهن ملکیه» همان شغل‌های پادشاهی‌ای هستند که پیش از این نیز درباره‌ی آن‌ها سخن گفته‌ایم. این شغل‌ها در واقع همان شغل‌هایی هستند که می‌توان به وسیله‌ی آن‌ها کشور را اداره کرد. در علم مدنی بحث می‌شود که اولاً شغل‌های ملکی غیر فاضله چنداناً هستند و ثانیاً چه افعالی را می‌توان برای رسیدن به خواسته‌های ملک فاسد انجام داد، چرا که رئیس فاسد برای تأمین غرض خود یعنی تسلط، افعالی را به جامعه تحمیل می‌کند.

ثم يحصى اصناف المهن الملكيه غير الفاضله و الرئاسات كم هي و يعطى رسوم الافعال التي تفعلها كل واحده من تلك المهن الملكيه حتى ينال بها غرضها من اهل المدن التي تحت رئاستها

علم مدنی باید تعداد اصناف شغلها و ریاستهای ملکی غیر فاضله را برشمارد. (ریاست جاهله، ریاست منحرفه و ...) همچنین این علم عهده‌دار تعریف و احصای افعالی است که مقدمه‌ی رسانیدن پادشاه به اغراض فاسده‌اش از حکومت هستند.

و یبین ان تلك الافعال و السير و الملكات التي هي غير فاضله هي امراض المدن الفاضله و سيرتها و سياستها امراض المهنة الملكيه الفاضله و اما الافعال و السير و الملكات التي في المدن غير الفاضله فهي امراض المدينه الفاضله^٤

همچنین علم مدنی بیان می‌کند که اعمالی که در مدینه‌ی جاهله انجام می‌شوند، برای مدینه‌ی فاضله حکم بیماری را دارند. در نتیجه باید سعی شود که مدینه‌ی فاضله به این اعمال مبتلا نشود، چرا که ممکن است به بیماری جامعه منجر شود. علاوه بر این باید مراقب بود تا کارهایی که پادشاه فاسد مدینه‌ی جاهله انجام می‌دهد، در مدینه‌ی فاضله نفوذ نکرده و وارد شغل پادشاه فاضل نشود.

یکی دیگر از وظایف علم مدنی برشمردن اسباب و افعالی است که با ورود به جامعه‌ی فاضله آن را فاسد می‌کنند؛ افعالی و اسبابی که پس از هجوم آنها، نسبت به حفظ سلامت جامعه ایمن نخواهیم بود. همچنین علم مدنی باید چگونگی تحول یک مدینه‌ی فاضله به یک مدینه‌ی غیر فاضله را توضیح دهد. علاوه بر این باید روشن شود که در

یکی دیگر از وظایف علم مدنی برشمردن اسباب و افعالی است که با ورود به جامعه‌ی فاضله آن را فاسد می‌کنند

صورت فاسدشدن یک مدینه‌ی فاضله، چگونه می‌توان آن را به صلاح برگرداند.

ثم لا^٥ يحصى كم الاسباب و الجهات التي من قبلها لا يومن في الاكثر ان تستحيل الرئاسات الفاضله و سير المدن الفاضله الي السير و الملكات غير الفاضله و كيف تكون استحالاتها الي غير الفاضله و يحصى و يعرف الافعال التي بها تضبط المدن و السياسات الفاضله حتى لا تفسد و لا تستحيل الي غير الفاضله و الاشياء التي بها يمكن اذا استحالت و مرضت ان ترد الي صحتها

^٤. به نظر می‌رسد این عبارت تکرار عبارت پیشین است.

^٥. به نظر می‌رسد، حذف «لا» بهتر باشد. با این حال شاید منظور این باشد که به دلیل تعدد اسباب، نمی‌توان آن را احصا نمود.

ترجمه‌ی عبارت: علم مدنی باید مقدار اسباب و جهاتی را که با وجود آن‌ها غالباً از تبدیل ریاست و سیر مدن فاضله به سیر و ملکات فاسده ایمن نیستیم، احصاء کند. همچنین علم مدنی باید چگونگی تبدیل مدینه‌ی فاضله به غیر فاضله را ذکر کند. علاوه بر این علم مدنی باید افعالی را که می‌توان به کمک آن‌ها مدینه‌ی فاضله را حفظ نموده و از تبدیل آن به مدینه‌ی غیر فاضله جلوگیری کرد، احصاء کند. در نهایت علم مدنی باید اشیائی را که می‌توان به کمک آن‌ها مدینه‌ی استحاله‌شده و بیمار را به صحت و سلامت برگرداند، بیان کند.

کلمات کلیدی: کتاب المله، فارابی، مدینه‌ی فاضله، ملت، علم مدنی، فلسفه.